

Gabriela Romanová

Mezi osmašedesátníky jsem nikdy nepatřil.
Rozhovor s Petrem Pithartem o roli intelektuála
v ohrožené demokracii

Doc. JUDr. Petr Pithart dr. h. c., se narodil 2. ledna 1941 v Kladně, jeho otcem byl JUDr. Vilém Pithart (1911–1990), v letech 1966–1970 velvyslanec ve Francii, kde mimo jiné protestoval u prezidenta de Gaulla proti okupaci ČSSR v srpnu 1968 a po roce 1970 byl v Československu perzekvován. Petr Pithart vystudoval v roce 1962 Právnickou fakultu Univerzity Karlovy a poté se stal na téže fakultě odborným asistentem na katedře Obecné teorie státu a práva. Již tehdy se zajímal o politiku a i přes své členství v KSČ (1959–1968) vyjadřoval nesouhlas s neomezenou mocí jedné strany. Je autorem mnoha textů „vydaných“ v samizdatu, od konce 60. let organizoval zasílání tajné pošty a tiskovin mezi pražskými disidenty a exulanty podporujícími české písemnictví ze zahraničí. Podepsal prohlášení Charta 77. Během normalizace vystřídal několik dělnických povolání: pracoval jako čerpač v podniku Vodní zdroje, zahradní dělník u Sadů, lesů a zahradnictví a skladník v Ústředních skladech hl. města Prahy. Byl vždy zastáncem politického pluralismu, po sametové revoluci se stal politikem konzervativně křesťanského proudu, byl premiérem první polistopadové vlády, v letech 1996–2012 senátorem, v roce 2003 kandidátem na prezidenta ČR a v současné době vyučuje na Právnické fakultě Karlovy univerzity.

Rozhovor vznikl u příležitosti jeho významného životního jubilea a zaměření obsahu tohoto čísla časopisu *Securitas Imperii* (začátek tzv. normalizace), resp. čtyřicátého výročí vzniku Charty 77.

Je o vás známo, že jste se do „společenského dění“ zapojoval už od 60. let. Co jste tehdy dělal?

Od roku 1966 jsem pracoval na půl úvazku jako redaktor *Literárních novin*, jinak jsem byl asistentem na právnické fakultě. *Literárky* vycházely v době svého největšího vlivu v nákladu 350 tisíc výtisků a vždycky byly hned v den vtištění – poslední čtvrtek v měsíci večer – rozebrány. Na podzim 1967 bylo jejich vydávání zastaveno, prakticky byly spisovatelům odebrány za trest po IV. sjezdu Svazu spisovatelů toho roku v létě. Jako *Literární listy* byly znovu obnoveny na jaře 1968. Měl jsem spolu s redakčním kolegou, tehdy členem Akademické rady studentstva Zdeňkem Pincem, na starost vnitropolitickou část, první a třetí stranu, takže jsem hlavně sháněl autory a texty, ale i já jsem v nich uveřejnil dva dosti důležité články. Kolega redaktor, spisovatel Ivan Klíma, totiž někde sehnal tzv. Akční program Komunistické strany Československa ještě před jeho dubnovým zveřejněním a dal mi ho k nahlédnutí, abych se k němu vyjádřil. Na ten program se s velkými nadějemi dlouho čekalo. Možná, že jsem byl první, kdo stačil reagovat. Nazval jsem svůj článek *Národní fronta, nebo parlament?*

Mezi osmašedesátníky jsem nikdy nepatřil

a klíčový stranický dokument osmašedesátého roku jsem podrobil klidné, ale nemilosrdné kritice – za to, že v něm není ani naznačena opravdová změna politického systému: bez parlamentu a svobodné soutěže politických stran k žádné takové změně totiž dojít nemůže. Vedoucí role KSČ byla podána jako něco, o co se musí strana před občany ucházet. Ale jak, když ne ve volbách? Co kdyby občané chtěli tu vedoucí roli odmítnout? To by snad museli vzít do rukou zbraně? Ano, všichni jsme věděli, že je tu také Moskva, ale já jsem rozebíral programový text a nemusel jsem myslet za roh.

Znamená to tedy, že patříte mezi osmašedesátníky, nebo ne?

Nepatřím. Nikdy jsem mezi ně nepatřil a nejen ten uvedený text je toho důkazem. Nikdy jsem nevěřil, že tehdejší garnitura, i když s Dubčekem v čele, chystá zásadnější změny. Bylo zřejmé, že KSČ k politické pluralitě nesměřuje. Byl jsem od roku 1966 tajemníkem Mlynářova interdisciplinárního týmu ČSAV pro rozvoj demokracie a politického systému naší společnosti, ve kterém se na odborné úrovni debatovalo o možnostech změny politického systému. Na tehdejší dobu šlo o dosti otevřené společenství: patřili k němu historici, právníci, ekonomové, byli tam i nestraníci, nejen v tomto ohledu byl Zdeněk Mlynář velkorysý. Scházeli jsme se jednou za měsíc mimo hlavní město, trvalo to vždy asi dva tři dny a diskutovali jsme v jakémsi konkláve v atmosféře naprosté svobody. Pamatuji si něco jako historický „zlom“ v listopadu 1967 na Turnerově chatě na Šumavě, kdy se jasně ukázalo, že většina z nás považuje za jedinou možnost pluralitu politických stran. To musel Mlynář akceptovat, vždyť si lidi do týmu sám vybral.

O stranické pluralitě píšete v článku *Politické strany a svoboda slova uveřejněném v Literárních listech* v květnu 1968.

Ano. Myslím, že jsem stál tenkrát někde jinde než například Václav Havel, který byl odjakživa k politickému stranictví nedůvěřivý. To se vyjevilo v jeho textu *Na téma opozice*, který v týchž novinách vyšel už v dubnu. Pléduje tam pro jednu další stranu, opoziční. Předpokládal, že by to měla být jakási protistrana ke KSČ, ale s politickým stranictvím měl problémy, ostatně to mu zůstalo celý život. Představoval si místo pluralismu stran jakási ad hoc vytvářená občanská sdružení, která budou řešit aktuální společenské problémy a pak zase zaniknou, ale stranictví jako takové měl za zkompromitované, nedůvěryhodné. I na Západě. Což o to, kritizovat stranictví je snadné, to umím velmi dobře. Ale co místo toho? V tom jsme se vždycky lišili.

Kdy jste se poprvé setkal s Václavem Havlem?

Na jaře 1969. Všechno bylo prohrané, vedli jsme už jen „čestný ústupový boj“. S kolegou Pavlem Rychetským jsme tehdy sepisovali obranu proti úřednímu zastavení *Literárních listů*. Byli jsme právní zástupci dvou vydavatelských stran, Svazu spisovatelů a Literárního fondu. Seděli jsme v hospodě na Jungmannově náměstí – ano, pamatuji si to jako dnes – a najednou se tam objevil Václav Havel, na hrudi obrovskou mí-

Gabriela Romanová

rovou placku z mědi nebo z čeho, kterou si asi přivezl z bouřlivé Ameriky, a rovnou se na nás naoko obořil: *Přátelé, tak takhle přístě ne! My musíme mít připravenou ústavu. Kde byla loni? A promyšlené rozhodující zákony!* Už v tu chvíli se bezděky představil jako budoucí vůdce. Pak, po šesti dalších letech promýšlení na Hrádečku, se nadechl a napsal skvělý *Dopis Gustávu Husákovi*. Nebyl to ani tak dopis jako přesný popis každodenního fungování normalizace. Psychologický, sociologický popis mechanismů konformity. Myslím, že je to jeho nejlepší text.

Ve své knize *Osmášedesátý* píšete, že rolí intelektuála je sledovat společenské dění a varovat dostatečně dopředu, když se schyluje k tragédii. Zvládli tento úkol intelektuálové před srpnem 1968?

Na to není snadné odpovědět. Když čtete tehdejší tisk, stěží poznáte, že se schyluje k tragédii. Ve skutečnosti nemálo lidí tušilo, že Pražské jaro ukončí tanky. V jednom hodně poslouchaném rozhlasovém pořadu *Živá slova* jsem už 5. května 1968, při výročí Pražského povstání, o tancích před rozhlasem na Vinohradské třídě mluvil. Řekl jsem, že by byla tragédie, kdyby se tu po třiadvaceti letech opět objevily. Jak jsem na to přišel? Napadlo mě to kvůli tomu datu, nahrávalo se to ve stejné budově, před kterou se střílelo za druhé světové války. Docela drzost. Však to také byl ojedinělý (myslím veřejně slyšitelný) hlas mladého, nezkušeného člověka. Sám jsem tomu spíše nevěřil. Existovala tu jakási „tichá dohoda“, že budeme všichni dělat, že to nepřipadá v úvahu. Že se nenecháme zastrašit. To nebylo selhání. Jinak to snad ani nešlo.

Jakou pozici měl v tu dobu Zdeněk Mlynář?

Ten byl vždycky o tři tahy napřed před všemi svými stranickými druhy. Byl velmi inteligentní, sarkastický, se smyslem pro paradoxy. Pamatuji si, že jsem mu volal 5. ledna 1968 v poledne, abych se dozvěděl, jak to dopadne s prvním tajemníkem ÚV KSČ Antonínem Novotným. Proslýchalo se, že to přehnal s despektem ke Slovákům a že ho možná odvolají. Řekl mi, že před několika minutami byl na místo Novotného zvolen Alexander Dubček. Nic jsem o něm nevěděl, tak jsem se ho zeptal, jestli to je dobře, nebo špatně. A on mi se svým krutým smyslem pro černý humor odpověděl: *To víš, jak pro koho. Já se svou dokonalou ruštinou (studoval v Moskvě) budu klidně tlumočníkem vrchního velitele sovětských okupačních vojsk v Československu, ale ty s tou svou, pokud vím, bídnou znalostí... Hochu, nevím, nevím.* Takhle to chodilo: snažili jsme se všechno posouvat dopředu, ale vzadu, v týlu, nám seděla zakousnutá obava, že to nemůže skončit dobře. Mlynář se nakonec zachoval čestně: už na podzim 1968 jako jediný z vedoucích funkcionářů KSČ práskl dveřmi a řekl jim, že takto s nimi spolupracovat nebude – odmítl smlouvu o dočasném pobytu okupačních vojsk. Dokázal, že i porážka může být čestná. Dubček a jeho druhové zvolili tu nejpotupnější variantu. Také přece mohli prásknout dveřmi nebo se jen tiše vytrazit, nemuseli čekat až do hořkého konce ponížení. Mlynář šel bádát do entomologického oddělení Národního muzea o střevlících – ty on už jako kluk znal prý nejlépe u nás. Byl politický analytik, viděl do toho systému zevnitř. Znal osoby a obsazení. Pak podepsal Chartu 77 a nakonec

Mezi osmašedesátníky jsem nikdy nepatřil

ho vypudili do exilu do Rakouska. Po listopadu 1989 to však všechno z důvodů, které jsem nepochopil, zkažil. Snad mohl posléze i z KSČ udělat moderní levicovou stranu.

Kde zastihl srpen 1968 vás?

V Izraeli. Byli jsme tam jako skupina mladých novinářů, spisovatelů a studentů na pozvání spisovatele Ladislava Mňačka, který na protest proti přerušení diplomatických vztahů s Izraelem po „šestidenní válce“ v červnu 1967 emigroval. Po roce nám z Vídně zorganizoval a zaplatil cestu do Izraele, na kterou jsme si tam zpětně vydělali. Tři týdny jsme sklízeli ovoce v kibucu Shomrat a 20. srpna naše brigáda vyjela za odměnu na cestu kolem Izraele. Byli tam se mnou Jaroslav Bašta, tehdy student archeologie, historik Jaroslav Suk a studenti strojního inženýrství Luboš Holeček a Jiří Müller – tehdy mladí kluci, kteří už na jaře toho roku na rohu Kaprovy ulice rozložili stůl a sbírali podpisy na podporu znovuoobnovení diplomatických vztahů s Izraelem. Byli tam i mnozí další, spisovatelky Helena Klímová a Eda Kriseová nebo spisovatel Petr Chudožilov. Zpáteční letenky nám tehdy propadly, stejně jako asi mnoha dalším Čechoslovákům, kteří tam v tu dobu byli, takže jsme museli s leteckými společnostmi vyjednávat o náhradní přepravě domů. Ale byli k nám vstřícní, chápali naši situaci. Izraelci se k nám chovali skvěle, rozebrali si nás do svých domovů a nabídli nám, že můžeme v jejich zemi zůstat – se vši péčí, jakou zahrnují Židy, kteří přijíždějí ze světa a chtějí setrvat.

Kdy jste se tedy vrátil do Prahy?

V září 1968. Dostal jsem potom ještě na doporučení profesora germanistiky Eduarda Goldstückerera a kolegy z katedry Vojtěcha Cepla, po roce 1989 soudce Ústavního soudu, dvouleté stipendium na postgraduální studium na St. Antony's College v Oxfordu. Definitivní konec výjezdů z republiky nastal několik dní poté, co po celé planetě přestaly platit tzv. výjezdní doložky všem našincům, kteří na konci roku 1969 byli ve světě. Všichni jsme se stali potenciálními emigranty.

A přemýšlel jste tehdy, že zůstanete v Británii?

Ne, já jsem v žádném případě nechtěl emigrovat, i když mi tam na univerzitě nabízeli velice výhodné podmínky. Dokonce i pro mou ženu a tehdy tříletého syna. Jakkoli nabubřele to může dnes někomu znít, chtěl jsem se vrátit proto, že jsem cítil spoluodpovědnost za situaci, ve které se naše země a naši lidé ocitli, za to, co jsme vlastně „rozvrtali“ – myslím nejen v době Pražského jara, ale od konce války. I když tehdy to byli spíše naši otcové. Vracel jsem se jako jeden z posledních, 20. února 1970. V letadle jsem seděl úplně sám. Pochopil jsem, že se vracím „proti proudu“. Ti, kdo mohli, odletěli už dříve – opačným směrem... Bylo to dost depresivní. V obrovském letadle nikdo, jenom jeden vystrašenec plný obav. V *Rudém právu* právě vycházel seriál o „středisku výcviku britské špionáže“, tedy o mé oxfordské koleji. Není pryč divu, že se tam shromažďují českoslovenští exulanti. Ale já tam byl jediný Čech!

Gabriela Romanová

S kým jste se během pobytu v Oxfordu setkal?

Se skvělými „dony“, mými učiteli či spíše konzultanty. Měli vést moji práci o institucionalizaci sociálních konfliktů. Také s několika staršími lidmi z poúnorového exilu, ale už i s čerstvými exulanty, třeba s šéfredaktorem římských *Listů* Jiřím Pelikánem nebo s Janem Kavanem. Dohadoval jsem se s Pelikánem, že budu pro ně v Praze organizovat zpravodajství a analýzy situace a budeme hledat cesty, jak spolu komunikovat. Dokonce se dochovala část naší korespondence, dodnes je pro historiky zajímavé, co jsme si mysleli na počátku dvacetileté normalizace. Už tehdy jsem byl přesvědčen o tom, že doma chci něco organizovat. Osoba, s níž jsem si to ale tenkrát vůbec nedovedl představit, byl právě Jan Kavan. Patřil mezi studenty, kteří za mnou chodili už v roce 1967 radit se, jak si počínat při výsleších. Jako studentští aktivisté byli často vyslýcháni. Ale pamatuji si, že tehdy se mi nezdál způsobilý k jakékoli konspirativní spolupráci přes hranice. Byl tehdy dost depresivní. Ovšem s ohledem na to, kdo za dva roky začal organizovat cestu ke mně do Prahy – a já to akceptoval – je to úsměvné a paradoxní. Začali jsme budovat „cestu“, či spíše „kanál“, právě on a já. Prvním bezděčným „kurýrem“ byla paní Rosemary Kavanová, jeho matka Angličanka (otec byl za války v exilu v Británii a doma byl pak odsouzen na doživotí). Tě jsem předal vůbec svoji první poštu pro exil, když byla jednou na návštěvě v Praze. Cesta mezi Kavanem a mnou byla perfektní, nikdy se nic neprovalilo, nikdo nebyl odhalen. Ještě přede mnou Kavan spolupracoval s Jiřím Müllerem z Brna, o tom jsem však nevěděl.

Jak jste vnímal kandidáty na prezidenta v roce 1968?

Ještě v Oxfordu jsem napsal, jaksi dodatečně, článek do úplně prvního čísla časopisu *Listy*, které tehdy vypadaly jako noviny, o Čestmíru Císařovi, protože mne dlouho dráždilo, jak ho doma zejména studenti podporovali. Na jaře 1968 pochodovali Prahou a volali: *Císař na Hrad!* Uznávám, že to byl fór, ale pošetilý. Samotná volba pak proběhla jako obvykle, naprosto hladce, tam panovala shoda ve straně, zvolili Ludvíka Svobodu a bylo to. Ale iluze o Císařovi, vzdělaném, protřelém chameleonovi, trvaly. Já měl potřebu i tehdy, kdy už nastávala doba temna, vyčistit vzduch. Stejně byl ještě po dvaceti letech mezi zvažovanými alternátvy k Václavu Havlovi za reformní komunisty, za jejich uskupení Obroda. Takže jsem vlastně předvídal, co bude za dvacet let. Reformní komunisté čekali do poslední chvíle a vylezli, až když bylo jisté, že se Gorbačov udrží. Mohlo mi to být jedno, ale nebylo. Já byl také členem KSČ, ale zvolil jsem jinou cestu.

Smrt Jana Palacha vás zastihla v Praze, nebo v Anglii?

To jsem byl ještě v Praze. A zástupci studentů mě požádali, abych s nimi chodil vyjednávat s tehdejšími předsedou české vlády Stanislavem Rázlem o tom, jak reagovat, jak oslovit zejména studenty, to ještě Jan Palach žil. Po jeho smrti jsem byl u toho, když jsme dávali dohromady provolání – výzvu mladým lidem – protože přece hrozilo, že další ho budou následovat. Také jsem se účastnil projednávání průběhu jeho pohřbu,

Mezi osmašedesátníky jsem nikdy nepatřil

to bylo zase s Lubošem Holečkem. Luboše, skvělého, moudrého mladého muže, stihl v roce 1976 tragický osud – na tramvajové refýži ho srazilo auto. Důležitým studentským zástupcem byl ještě Jiří Müller, student strojínské fakulty, kde mimochodem vydával časopis *Buchar*. Škoda, že po listopadu 1989 jeden z nich už nebyl mezi živými a druhý dobrovolně opustil vysokou funkci v bezpečnostních službách. Jistě pro to měl vážný důvod. Ti dva velmi chyběli a jsem rád, že jsem je znal a spolupracoval s nimi v těžkých dobách.

Ale vcelku byla smrt a pohřeb Jana Palacha velkým zlomem. UVědomil jsem si to, hned když opadla ta patetická „euforie“. Zbožňování vůdcové Pražského jara (Dubček, Svoboda, Smrkovský, Černík) tou dobou krok za krokem ustupovali, rezignovali. Oni prohráli, to se jim nedalo vyčítat. Ale způsob porážky měli ve svých rukou. Mohli založit kapitál cti do budoucna. Všechno prošustrovali stranickou disciplínou. Vlastně tím vzkazovali lidem, aby je následovali, aby se taky na všechno vykašlali. Na fakultách ve dne v noci stávkující studenti tenkrát nabízeli Smrkovskému, že půjdou do další stávky spolu s odborovým svazem kovodělníků, což byl tehdy nejpočetnější odborový svaz, aby zůstal ve funkci předsedy Federálního shromáždění. Ale on jim poděkoval, že nemá zájem. Pohřbem Jana Palacha ta rezignace začala a 21. srpna 1969 byla dovršena, to byla poslední kapka. Byli jsme se ženou na demonstraci k prvnímu výročí okupace, nechali nás volně dojít po Václaváku až skoro ke svatému Václavovi, myslel jsem si, že na nás už každou chvíli musí odněkud někdo vyletět, ale představoval jsem si nejspíše nějakou ruskou vozbu. Jaký to byl šok, když obrněné transportéry nebyly sovětské, ale měly na sobě československé výsostné znaky. A to lidé, tedy ti poslední, kteří ještě nerezignovali, vnímali jako tečku za slavným Pražským jarem. Druhý den Dubček spolupodepsal „pendrekový zákon“, svým způsobem výjimečné zákonodárství. Proti komu? Proti těm, kteří den předtím volali na Václaváku jeho jméno...

Mluvíte o spolupráci se studenty. Byl jste v kontaktu s Hnutím revoluční mládeže?

Ne. Ta mládež byla nejen revoluční, ale velmi levicová. To já nebyl, ani zdaleka. Od návratu z Oxfordu jsem začínal tušit, že konzervativní postoj ke světu je mi nejbližší. Ale klobouk dolů před nimi: že se vůbec k něčemu odhodlali!

Takže když některé jejich členy trestně stíhali, nijak to neovlivnilo vaši činnost?

Ne, věděl jsem, koho zavřeli – Petra Uhla a Petrušku Šustrovou, Jana Frolíka, ale nic jsem s nimi v té době neměl. Oni byli vesměs studenti, to já už dávno nebyl. A zajímavé je, že tenhle případ dlouho nebyl z procesního hlediska uzavřen. Podobně jako třeba případ *Černé knihy* (edice dokumentů z prvních sedmi dnů okupace), kterou dala dohromady autorská dvojice historiků Vilém Prečan a Milan Otáhal. To byly vůbec jedny z prvních represí. A ještě *10 bodů*, tedy protestní petice asi deseti známých intelektuálů, mezi nimi Jana Tesaře a Ludvíka Vaculíka. Ta také dlouho z procesního hlediska „visela“.

Gabriela Romanová

Vraťme se ještě k vašemu návratu do vlasti. Jak vás vyhodili z právnické fakulty?

To si pamatuji zcela přesně. Tehdy byl děkanem Pavel Češka, později se stal rektorem Karlovy univerzity a udělal poměrně velkou kariéru jako člen ÚV KSČ. Pamatuji si tu situaci jako zcela kuriózní – řekl mi tehdy: *Petříčku* (tak mi nikdy předtím neříkal), *je zle! Karlova univerzita je v obrožení, musíme ji zachránit. Ty kurvy... Teď jsem se to dozvěděl na městském výboru partaje, ty půjdeš první, nedá se nic dělat.* Věděl jsem, že si vymýšlí, ale neměl jsem proti tomu rozhodnutí nejmenší šanci. Takový osud postihl hlavně vyučující na katedře Obecné teorie státu a práva – Zdeňka Jičínského, Vojtěcha Cepla, Jiřího Boguszaka a Františka Šamalíka. Formálně s námi rozvázali pracovní poměr po dohodě. Tady je třeba říci, že mému vyhození předcházelo moje vystoupení z KSČ poté, co jsem vyjádřil zásadní nesouhlas s postupem Dubčeka a jeho druhů při druhém nebo třetím vyjednávání s Moskvou. V září října 1968. Znechucovalo mě, jak naši představitelé dělají jen a jen ústupky a vůbec nic nezískávají. Ztráceli pozice zcela dobrovolně. Téměř v afektu jsem pak odůvodnil, proč to dělám, že součástí takové strany být nechci. Tenkrát zároveň se mnou ze strany vystoupili ještě kolegové Pavel Rychetský a Jan Musil – později oba soudci Ústavního soudu. Když mě pak vyhodili i z univerzity, myslel jsem si, že tohle byl jeden z důvodů: tehdy se legitimace neodevzdávaly – mělo se za to, že se má bojovat do poslední chvíle a nechat se vyhodit. Já to viděl jinak. Až o dvacet let později mi kolegyně docentka Senta Radvanová, členka nějakého tehdejšího fakultního stranického výboru, přiznala, že ten můj rozčilený dopis vůbec nedala z ruky. Takže já jsem oficiálně nevystoupil – ono to vlastně ani podle stanov té strany nebylo možné. Představte si, jaká to byla strana, která vám ani neumožňovala z ní vystoupit, když jste se jednou stal jejím členem! Hanba se mnou mlátila. Bylo mi tedy takzvaně „zrušeno členství“, což byl oproti vyloučení dost velký rozdíl. Zrušení členství se většinou praktikovalo u důchodců, kteří už nebyli schopni dostrachat se na schůze místní organizace, takže to bylo o mnoho jemnější, jaksi ohleduplnější. Byl jsem na tom tedy oproti vyloučeným a vyškrtnutým vlastně dobře! Později se mi to hodilo, když jsem sháněl v sedmdesátých letech zaměstnání.

Hned potom jste dostal možnost pracovat v podniku Vodní zdroje?

Nebylo to hned, trvalo to asi čtyři měsíce, kdy jsem byl nezaměstnaný, ale měl jsem štěstí, protože mě na tu možnost upozornil kolega, který na fakultě zůstal. Jeho bratr byl v tom podniku nějaký „šéfík“. Zřejmě měl dovoleno nás přijímat – těch, kteří najednou ztratili práci, bylo mnoho. Vodní zdroje zaměstnávaly řadu nepohodlných lidí, asi proto, že nás tak odklidili z Prahy a pustili nás jenom k nevýznamné manuální činnosti. Ale já měl to zaměstnání docela rád. Měl jsem svou maringotku, dosti už rozvrzanou a dosti „načichlou člověčinou“, vesměs jsme čerpali v jižních Čechách. Byl tam celé dny božský klid na čtení, studium a psaní. Ta vodoměříčská práce nebyla nijak náročná, jednou za dvě hodiny člověk musel zkontrolovat hladinu různou intenzitou čerpané vody a udělat o tom zápis. Mezitím byla spousta času na vlastní práci, navíc jsem tam byl opravdu velice často úplně sám, i když podle pracovního řádu jsme se měli střídat tak, aby tam byli dva, a jeden měl mít volno. My jsme si to ovšem

Mezi osmašedesátníky jsem nikdy nepatřil

zorganizovali obráceně. Týden v maringotce, dva týdny volno. Vzpomínám si, že jsem si nakonec vyrobil takový kladkostroj, na jehož konec jsem zavěsil plovák, a když se hladina vody změnila, signalizoval mi to kolíček na prádlo přímo v maringotce, takže už jsem ani nemusel běhat k vrtu. A tak jsem sepisoval to, co už jsem začal v Oxfordu, nebo jsem k tomu načerpal inspiraci v tamější knihovně. Pak text, který jsem nazval *Obrana politiky*, začal kolovat jako samizdat. Pro mě byl ten krátký, ale intenzivní oxfordský pobyt velice přínosný, setkal jsem se tam s literaturou o konzervatismu, pozoroval jsem poprvé v životě, jak funguje skutečná politika. Velice to zformovalo moje myšlenky, které od té doby už v ničem nemusím měnit.

V maringotce jsem také poslouchal Hlas Ameriky a pamatuji se na jednu velice nepříjemnou chvíli, kdy zazněl z rozhlasu text, který jsme napsali ještě před volbami v roce 1971 s Jiřím Dienstbierem a Lubošem Dobrovským, tehdy bývalými novináři Československého rozhlasu, kteří se v srpnu 1968 významně podíleli na „protiokupačním“ vysílání. U vzniku toho dokumentu byl ještě Rudolf Slánský. Zformulovali jsme tenkrát demokratickou zásadu, že k volbám se chodit nemusí, nic víc. Podepsali jsme to myslím jako Socialistické hnutí československých občanů, ale vůbec jsme netušili, co se z toho může vyvinout. Když se to totiž dostalo do Brna, tamější disidenti se toho chopili, udělali z toho letáky, které před volbami začali distribuovat, a nakonec si vysloužili hromadné zatýkání. Odněslo to třeba rodina Jaroslava Šabaty. Dodnes z toho mám nepříjemné pocity, protože vím, že větší část jsem asi napsal já, a nic se mi nestalo. Žádné mobily nebyly, nevěděl jsem, co se v Praze děje, ale v Brně se zatýkalo, to hlásili v rádiu. A já byl „příbitý“ k vrtu! Byla to asi moje první disidentská akce, která znamenala pro jiné mnohaleté věznění...

Práce v maringotce vám zároveň „přihrála“ dlouholetého spolupracovníka Josefa Mundíla, který pak několik let pomáhal s rozvážením tajných zásilek literatury ze zahraničí...

Ano, k němu jsem přišel v situaci, která na mě působila poněkud nedůvěryhodně. Mezi lidmi, kteří byli u Vodních zdrojů zaměstnáni, bylo dost filozofů, historiků, novinářů, zkrátka intelektuálů vyhozených ze zaměstnání, také můj otec po vypovězení z postu velvyslance v Paříži, a dohromady jsme se po večerech potkávali v tom našem „maringotkovém údolí“ v Řepínském dole u Mělníka. Tam mělo být obrovské podzemní jezero a my měřili jeho vydatnost. Samozřejmě tu společnost netvořili pouze tito lidé, vzpomínám si, jak jsme tam jednou slavili společně Silvestr, rozdělali jsme oheň, popíjeli, a když už večer dost pokročil, přitočil se ke mně jeden chlapík, už jsem ho trochu znal, byl to houževnatý evangelík, patřil mezi krajany, kteří přišli po válce ze Zelówa, polského města založeného po Bílé hoře Čechy, a povídá: *Já nevím, jestli něco děláte proti, ale kdybyste něco potřebovali, tak mi dejte vědět, já jsem určitě k dispozici.* Říkal jsem si v duchu: *To určitě! Proč jsi nepřišel za strážníkem?* A nechal jsem to na nějakou dobu plavat. Ale když mi potom poslali po třech letech pašování šest balíků Tigridova časopisu *Svědectví* po dvanácti kusech najednou, ještě v tiskárenském balení, tak jsem si řekl, že na to sám už nemám, že potřebuji pomocníka. Měl jsem strach nechat to doma. Prostě iracionální strach. A šel jsem se o půlnoci zeptat Pepíka Mundíla,

Gabriela Romanová

jestli ta jeho nabídka opravdu platí. Měl jsem štěstí, taky proto, že bydlel blízko – ve Valdštejské ulici – nasedli jsme do jeho trabanta, jeli jsme ke mně na Dražického náměstí, tam jsme celou zásilku naložili a dovezli ji k němu na půdu, kde měl staré tkalcovské stroje. Ideální místo na skrýš a rozdělování zásilek. Pikantní bylo, že za stěnou té půdy byly prostory dnešního Senátu, mého pozdějšího působiště. Takže od té doby jsme se o distribuci dělili. Já jsem obsluhoval hlavně Prahu a on mimopražské adresáty. Byl skvělý – nekonečně obětavý a statečný. Spolehlivý. Fungovalo nám to jako přesný stroj. A já jsem na to byl hrdý, protože to byl můj „podnik“, a z bezpečnostních důvodů jsem nechtěl, aby se tu do něj zapojoval kdokoli další. Až poté, co jsem podepsal Chartu, jsem potřeboval někoho, kdo mě okamžitě vystřídá, protože už jsem byl takříkajíc na mušce.

Ani na chvíli jste nepochyboval o tom, že Chartu podepíšete?

Ne, ani na chvíli. S tím textem jsem se ztotožňoval. Také jsem měl už dost pseudonymů, chtěl jsem se prohlásit. Po podpisu už bylo tajnůstkářství zbytečné. Takže jsme se mnozí vlastně osvobodili! Když za mnou Václav Havel někdy před Vánoce 1976 s textem přišel, ani vteřinu jsem nezaváhal. První polovina 70. let, ještě před podpisem, je vůbec velmi důležitá etapa mého života – seznámil jsem se totiž s novinářem Jiřím Ledererem, který měl velmi dobré spojení na Pavla Tigrida. Přinesl mi Tigridovu knihu *Emigrace v atomovém věku* a požádal mě, zda bych na ni nenapsal recenzi. To jsem udělal, jmenovalo se to *Exil a opozice*, ale nepodepsal jsem to, protože tehdy jsem byl ještě tím důležitým „převozníkem“ literatury. Ve *Svědectví* to okamžitě otiskli, ale v redakci nevěděli, kdo je autorem. Dost je to prý „vzrušovalo“. Také mi otiskli dvě kapitoly z *Osmadesátého* a další články jsem už podepisoval svým jménem, to bylo po podpisu Charty 77. Už jsem byl „známá firma“, a protože pašování a distribuci zásilek jsem předal Jiřině Šiklové, nijak jsem ho neohrožoval.

Byl ale ještě jeden klíčový moment, který se po Chartě 77 stal – na Ředitelství výstavby a pracoviště, což bylo investorské oddělení Akademie věd, mě zaměstnali jako právníka, protože potřebovali někoho, kdo by dělal předsedu Závodního výboru Revolučního odborového hnutí (ZV ROH). Nikdo to nechtěl dělat, až přišli i za mnou. Mně se to zdálo jako úplně bláznivý nápad, to vždycky byli jenom členové strany, ale když mi jen „zrušili“ členství a naléhali, že nikoho nemají, vzal jsem to, v prosinci 1976. Už jsem ale byl signatářem ještě nezveřejněné Charty. Jako kdybych byl tušil, co mě čeká: jako předseda ZV ROH jsem byl hájen před výpovědí. Musela se sejít většina členů ROH a odsouhlasit to. Dvakrát se sešli na plenární schůzi, ale nikdy jich nebylo dost. Chovali se ti mí kolegové skvěle! Nikdy jsem neměl možnost jim za to poděkovat – i když mi to nakonec k ničemu nebylo. Dostal jsem výpověď proti zákoníku práce. Ale dostal. Ředitel Ježek mě vyhodil (tzv. okamžitě rozvázání pracovního poměru pro hrubé porušení pracovní kázně) v polovině ledna 1977 za podpis Charty. I když jeden můj student, Josef Lžičar, který mi tehdy dělal obhájce, tvrdil, že soud musíme vyhrát, jelikož v mé výpovědi prý jako v jediném dokumentu omylem nebylo uvedeno, v čem konkrétně to hrubé porušení kázně spočívalo. Vypadalo to, že je to skutečně zásadní, dodatečně neodstranitelná vada výpovědi, ale paní soudkyně to nevařilo

Mezi osmašedesátníky jsem nikdy nepatřil

a prohráli jsme jinak vyhraný proces. K tomu ještě chyběl ten souhlas plenární schůze odborářů. Dvakrát neplatná výpověď. Ale i tak jsem „letěl“ – a to doslova: z kanceláře mně byly z příkazu ředitele všechny věci vyházeny na schody. Ředitel křičel na mé milé spolupracovníky, a oni to museli udělat do patnácti minut: *Ať už tu po něm nic není!* A já to pak všechno sbíral až dole pod schody. Takových vyhazovů byly v Praze i jinde desítky, zprávy o tom se sepisovaly, pamatuji si, jak mi je domů nosili oba Paloušové, otec a syn, a podle lokality a typu zdůvodnění jsme je rovnali na hromádky na koberci v našem velkém pokoji.

Nakonec jste se, v létě 1989, ocitl v knihovně evangelické teologické fakulty...

Ano. Tam jsem zažil listopad 1989. A dostal jsem se tam o půl roku dříve díky mlčenlivosti mé šéfové, skvělé paní Čtvrtníkové z Ústředních skladů, podniku hl. města Prahy, kde jsem předtím pracoval jako skladník. Nikdo nevěděl, že během dvou dnů vyměním zaměstnání. Chtěl jsem, aby mi to estébáci nemohli překazit. Dva roky po listopadu jsem se potkal s dalším svým tehdejším kolegou – učitelem, který mi říkal: *Vy si ani nedovedete představit, jaké jsme s vámi měli potíže! Každý měsíc jsme o vás museli psát zprávy a referovat o tom, co děláte. Museli jsme to dokonce písemně slíbit!* Dodatečně jsem pochopil, že mě estébáci měli celou tu dobu pěkně pod kontrolou. I když jsem podnikal tento bleskový manévř se změnou zaměstnání naprosto skrytě a rychle. Vůbec jsem si to nedovedl představit. Vlastně si to nedovedu představit ani dnes, protože jsem si nikdy ty záznamy o mé osobě a o lidech, kteří o mně vypovídali, nevyžádal. Víím, že v těch papírech je mnoho pravdy, ale ne všechno, a já se nechci dozvídat něco, co by mě mrzelo, a přitom by to možná ani nebyla pravda. Tím spíše, kdyby se to týkalo lidí, kteří už nežijí. Je jich jaksi pořád víc a víc.

S Milanem Otáhalem a Petrem Příhodou jste dlouhá léta připravovali knihu *Češi v dějinách nové doby*. Dnes je známa spíše pod autorským pseudonymem Podiven.

Pracovali jsme na ní více než třináct let! Každou středu večer, týden co týden, měsíc co měsíc, rok co rok. To je dnes asi něco stěžejí představitelného. Ale chtěli jsme, aby veškeré formulace, které se v tom textu objeví, byly odsouhlaseny všemi třemi autory. Tady je třeba říci, že velice důležitou autoritou, která nás v začátku podpořila, byl filozof Jan Patočka. Píšu o tom podrobněji ve své knize *Devětaosmdesátý*. Přišli jsme za ním s myšlenkou a již určitou hotovou osnovou a on to s námi nadšeně konzultoval, pamatuji si, že padl termín „konstanty českých dějin“, které jsme se domluvili popsat a vysvětlit. Patočka nám slíbil, že nám bude jakýmsi mentorem, když mu čas od času přineseme hotové kusy textu ke konzultaci. *Česká otázka, to je vlastně slovenská otázka, na ní se to rozhodne*, to napsal zcela prorocky v polovině 70. let, tedy patnáct let předtím, než k tomu opravdu došlo. Úplně původně jsme to ale chtěli psát jen jako jakousi příručku pro naše děti a jejich kamarády středoškoláky – pokus o nezkreslený výklad moderních československých dějin. Jenomže jak práce na knize pokračovala, a my ji vzali opravdu vážně, začal se text rozrůstat tak, že jsou to nakonec dva díly a pojednávají o době od konce baroka po začátek druhé světové války. Třetí díl už jsme ne-

Gabriela Romanová

dopsali, dějiny – tedy listopad 1989 – nás dohonily. Ovšem v publicistice, kterou jsme poté psali já a Petr Příhoda, jsou obsaženy skoro všechny myšlenky, které bychom bývali zpracovali do třetího dílu. Ještě je dobré zmínit moment, kdy to všechno vlastně začalo – na jednom z bytových seminářů pořádaných Jiřinou Šiklovou. Tam jsem se potkal s Petrem Příhodou, a když jsem se ho potom chytil po cestě na tramvaj, začali jsme o té myšlence vůbec poprvé debatovat. On mi posléze představil svého známého Milana Otáhalu, který byl na rozdíl od nás dvou skutečný studovaný historik.

Co to bylo za seminář, některý z takzvaných podzemní univerzity?

Konalo se to tehdy v jakési staré prvorepublikové vile ve Střešovicích, v Cukrovarnické ulici, kam jsme vždycky nosili texty k debatování. A tenkrát jsme mluvili o knize *Die böhmische Zitadelle* – její autor Christian Willars byl veliký obdivovatel českých dějin, ale zároveň k nim byl zdravě kritický. Referát o té nostalgické knize měl Jiřinin muž Zdeněk Šikl, bývalý šéfredaktor časopisu *Dějiny a současnost*. A najednou do té místnosti vtrhlo estébácké komando – první prohlídka, kterou jsem kdy zažil (muselo to být kolem roku 1973) – muži v kožených kabátech, kteří byli strašně hrubí a kontrolovali nám osobní doklady. Že prý rušíme noční klid. No a já zrovna v tu chvíli měl v ruce moták z věznice Bory, který na tom semináři mezi námi koloval, Jiřina ho přinesla od někoho z party Petra Uhla, myslím si. Vůbec jsem nevěděl, co mám dělat, tak jsem si rychle vymyslel, že musím jít na záchod, a tam jsem chtěl ten moták spláchnout. Jenomže jak jsem ho roztrhal na malé kousičky a spláchl, zůstaly plavat na hladině... Takže mi nezbylo nic jiného než je zase z té mísy vylovit a spolknout je!

Odkdy přesně jste si byl vědom toho, že vás StB sleduje?

To bylo brzy po podpisu Charty. Ale na výsledch vzali nejdříve moji ženu Drahomíru – Ludvík Vaculík jí uveřejnil fejeton *Šedý vlk jede na sever* ve své sbírce *Československý fejeton/fejton. 1976–1977*. A já jsem při svém prvním výsledku na začátku roku 1977 udělal tu chybu, že jsem hned dal najevo, jak mi na ní záleží, protože jsem se začal rozčilovat, jak jsou zbabělí a místo mě si volají ji. To jsem neměl dělat, protože si to zapamatovali a bylo jim jasné, jak na mne mohou, na kom a na čem mi záleží. Při dalších výsledcích jsem to už lépe uměl, takže když se můj syn dostal do věku, kdy chtěl jít na gymnázium, samozřejmě si to zjistili a vyptávali se mne. Jaká je to prý škoda, tak chytrý hoch, a nedostane se na studia. A já na to, že na žádný gympl ho dát nechceme, to že je nesmysl, že vůbec nechápu, kde se u něj berou tak dobré známky, učitelka mu nadřuzuje, miluje ho, že bude rád, když ho vezmou někde na průmyslovku, ostatně je manuálně šikovný (to on mimochodem skutečně je). A nevím, jestli to byl hlavní důvod, ale David se nakonec dostal na gympl a pak i na přírodovědeckou fakultu, myslím, že mu pomohlo i to, že se na nás v tomto punktu tolik nesoustředili. Udělal jsem z něj blbečka. Nikdy se nesměli dozvědět, na čem člověku skutečně záleží. Když říkali, že mohu přijít o zaměstnání ve skladech, opáčil jsem, že už to tam stejně nedokážu vydržet a že hledám něco jiného. Přitom jsem se tehdy trásl, abych tam mohl zůstat.

Mezi osmašedesátníky jsem nikdy nepatřil

Získal jste Cenu Františka Kriegla za občanskou statečnost, jak ho vnímáte?

František Kriegel je důkazem toho, že takových, jako byl on, mohlo být mezi jeho stranickými kolegy, myslím z té Dubčekovy „ekipy“, více. Nezavřeli by je, kdyby se vzepřeli, a už vůbec by je nepopravili, padesátá léta byla v tu dobu už daleko. Takhle máme jen jednoho hrdinu z této kategorie, ale budme rádi, že máme alespoň jeho! Imponoval mi i jeho smysl pro suchý humor, pro nepatetickou statečnost. Pro opravdu občanské hrdinství. Někdy zkrátka stačí neudělat to, co udělají všichni.

Ještě mě zajímá, jak jste v době normalizace hodnotil spolupráci s exilem?

Především opakuji, že jsem o emigraci, tedy vlastně o exilu, nikdy nepřemýšlel. Ale neměl jsem a nemám za zlé těch, kteří odešli, že tak učinili. Mnozí jim to neodpouštěli: *Nás tu nechali a sami si žili*. Naopak, já jsem byl rád, že někdo odjíždí, aby pomáhal „zvenci“. Dost z těch, kteří zůstali doma, soudilo, že ti, kdo odešli do exilu, nás opustili, zradili. Ale to je nesmysl. Já jsem nikdy neměl problém s exilem spolupracovat, díky exilu se vydávala zdejší literární a jiná tvorba, dostávaly se sem důležité texty ze všech oborů a nacházely dohromady desetitisíce čtenářů. Povzbuzovalo nás to, necítili jsme se tak úplně odříznutí od světa. Mne to dělení, někdy i napětí, mezi „doma“ a „venku“ dráždilo, rozčilovalo. Proto jsem byl nadšen, když mi šéfredaktor Jirí Gruša nabídl v roce 1989 členství v redakci časopisu *Most*. Spolupracoval venku se zkušeným vydavatelem Petrem Kostou, redaktorem jsem měl být s Petrem Kabešem, Edou Kriseovou a s tehdy ještě manželi Uhdeovými. A při sestavování čísel se vůbec nebral zřetel na to, kdo je jak smýšlející, jestli píše doma, nebo v exilu, jestli je „oficiální“, nebo „zakázaný“, nebo z šedé zóny. Rozhodovat měla jen a jen kvalita toho, co vytvořil. To jsem se cítil po dlouhé době úplně svobodně. Tady se hodí připomenout filozofa Petra Rezka, pronikavého filozofa-kritika. Dokázal zcela analyzovat mj. i texty Václava Havla, přitom si ho asi vážil, byl ale posedlý odhalováním klišé, frází a nesmyslů. Ke své analýze Havlovy *Moci bezmocných* připsal – někdy v létě 1989 – doušku v tomto smyslu: *Prosím redakci, aby tento článek neuveřejňovala, kdyby se Václav Havel stal mezitím prezidentem*. Ani nás to nenapadlo! Krutě kritický text vyšel, ještě než se Havel prezidentem skutečně stal. Pro mne to byl svým způsobem vrcholný zážitek svobody na samém konci doby nesvobody: Neměli jsme žádná božstva. Nebál jsem se, že vyjdeme z disentu a z exilu do svobodných poměrů jako lidé poškození nějakou novou formou cenzury nebo autocenzury. Někakou nepatřičnou ohleduplností k novým mocným. I když to byli naši kamarádi jako Václav Havel. Pro mne a pro mně podobným nikdy nebyl nekritizovatelnou modlou, i když jsme ho ctili. Tedy dosud ctíme!

